

Ekspresionizam u proznom stvaralaštvu Ulderika Donadinija

Licul, Nensi

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:717394>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

PREDDIPLOMSKI STUDIJ HRVATSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

Ekspresionizam u proznom stvaralaštvu Ulderika Donadinija

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: Doc. dr. sc. Sanja Tadić-Šokac

Studentica: Nensi Licul

Rijeka, veljača 2020.

Sadržaj:

1. UVOD	1
2. ŽIVOT I DJELO ULDERIKA DONADINIJA	2
3. POETIKA EKSPRESIONIZMA	4
3.1. Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti	5
3.1.1. Društveno-povijesni kontekst ekspresionizma u Hrvatskoj	7
4. POETIKA STVARALAŠTVA ULDERIKA DONADINIJA	9
4.1. Pjesništvo i dramsko stvaralaštvo	15
4.2. Utopijska slika svijeta u djelima Ulderika Donadinija	18
5. ROMANI ULDERIKA DONADINIJA	19
5.1. Đavao gospodina Andrije Petrovića	25
5.2. Dunja	27
6. ZAKLJUČAK	31
7. LITERATURA	32

1. UVOD

Tema je ovoga završnoga rada prikazati na koji se način elementi novoga književnoga pravca u poslijeratnom razdoblju hrvatske književnosti, ekspresionizma, uklapaju u prozna djela jednog od važnijih sljedbenika spomenutoga pravca, Ulderika Donadinija. Rad je koncipiran u dva dijela. U prvom je dijelu rada pažnja usmjerena na život i djelo Ulderika Donadinija, društveni kontekst njegova stvaranja te bitnije odrednice iz njegova životopisa. Podaci o njegovu življenju uvelike su bitni jer u velikoj mjeri određuju smjer i tematiku njegova pisanja. U prvom se dijelu rada također iznose i činjenice o povijesnom kontekstu nastanka pravca ekspresionizma te njegova razvitka, kako u svjetskoj, tako i u hrvatskoj književnosti. Prvi, na neki način teorijski dio rada, potkrijepljen je literaturom brojnih teoretičara hrvatske književnosti koji su Donadinija smatrali autentičnim i jakim nositeljem ekspresionizma kao književnoga pravca u hrvatskoj književnosti koji je stajao uz bok Miroslavu Krleži, Antunu Branku Šimiću, Janku Poliću Kamovu i drugima. Životopis Ulderika Donadinija temeljen je na djelu Branimira Donata *Ulderiko Donadini* u kojemu on iznosi bitne činjenice iz njegova života smještajući ga u društveni i životni kontekst i progovarajući o njegovu stvaralaštvu. O stvaralaštvu Ulderika Donadinija progovara i Cvetko Milanja u svome djelu *Ulderiko Donadini i ekspresionizam*. Teorijske postavke pravca kojemu je pripadao Ulderiko Donadini u radu su iznesene uz oslanjanje na radove cijenjenih književnih teoretičara. U prvom redu valja istaknuti Krešimira Nemeca i njegovu *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945.* te Miroslava Šicela i djelo *Povijest hrvatske književnosti*. Osim istaknutih djela, u radu su korištena i mnoga druga teorijska uporišta.

Drugi dio rada posvećen je izričito stvaranju Ulderika Donadinija i u njemu će se, na konkretnim romanesknim primjerima primijeniti ranije istaknute značajke ekspresionizma kao pravca. U svom drugom dijelu, rad će se dotaknuti i važnijih dramskih ostvarenja Ulderika Donadinija koji, prema riječima brojnih kritičara književnosti, nije u hrvatsku poetiku unio previše novih elemenata niti ostavio mnogo nasljeđa, ali je zasigurno jedan od začetnika pisanja ovoga pravca.

2. ŽIVOT I DJELO ULDERIKA DONADINIJA

Branimir Donat u djelu *Ulderiko Donadini* u njegovu biografiju uvodi pišući zanimljive retke: „Romantičan čovjek je pobunjeni čovjek. Njegov revolt mjera je autentičnog osjećaja životne tragike, potvrda zidova što ga okružuju i barikada što ih neprekidno sam podiže između svoje nesretne svijesti i društva, koje razloge svake djelatnosti traži na području pragmatizma“ (Donat, 1984:7). Upravo se gore navedenim rečenicama može poistovjetiti lirski subjekt ekspresionizma. Donadinijevi subjekti uvijek su pojedinci čija borba unutrašnjega stanja i stanja psihičke svijesti te društva gotovo uvijek završava predanjem pred tim istim društvom. Uvođenjem lika đavla koji je zapravo projekcija vlastite unutrašnjosti lika, to jest njegove savjesti, Donadini u svojim djelima pokušava prikazati na koji se način život iskušava brojnim moralnim dilemama i zlu. U prethodnim retcima Donat zapravo izvanredno opisuje i stanje uma pjesnika i književnika u razdoblju stvaranja Ulderika Donadinija. Taj „pobunjeni čovjek“ izdiže se iznad mase kao njegova savjest, kao demon ili kao „Apoteoza martirija vlastite patnje“ (Donat, 1984:8). U to se vrijeme javlja potreba za pisanjem o konkretnim događajima i pojedincima, što u pisanju dovodi do određenog registratorskog mehanizma.

Kao jedan od takvih buntovnika i pobunjenika javlja se u hrvatskoj književnosti Ulderiko Donadini. Riječ o piscu rođenom u Plaškom 8.4.1904. Potječe iz talijanske obitelji, a majka mu je podrijetlom Imočanka. Završio je pučku osnovnu školu u Ogulinu te 1907. seli u Zagreb. Donjogradsku gimnaziju završava 1912. godine te upisuje Gospodarsko-šumarsku akademiju. Spomenuta godina značajna je za Donadinija jer se tada počinje zamjećivati u društvenim krugovima. Dalje, Donadini 1914. odlazi u vojsku iz koje je povučen 1915. jer simulira društvenu rastrojenost i nastoji se prikazati nesposobnim za vojsku. Krsto Špoljar u svom eseju o Donadiniju piše kako riječ o piscu koji je praktički upropastio samoga sebe i svoj potencijal. Pisao je u kavanama između pijanki, brzo i nesređeno trudeći se biti drugačiji. Išao je u ekstreme, a jedan od njih je, piše Špoljar, i taj da je „za vrijeme rata- ne želeći da ga pošalju na Soču ili Galiciju - simulirao ludilo“ (Špoljar, 2009:175). Burne godine boemskoga života provodi u društvu Antuna Branka Šimića. U kolovozu 1916. pokreće svoj književni list *Kokot*. Priloge koje objavljuje u listu sastavlja sam. U svom listu objavljuje nekoliko vrlo bitnih tekstova. Neki od njih su: *Savremena umjetnost (1916.)*, *Ekspresionizam (1917.)* te *Vaskrsenje duše (1917.)*. U spomenutim se tekstovima da iščitati stanje njegova uma pri ulasku u svijet književnih djela. Cvetko Milanja u tekstu *Ulderiko Donadini i*

ekspresionizam navodi i kako su ti tekstovi prvi ekspresionistički manifesti u hrvatskoj književnosti.¹ Također, u tim tekstovima počinje svojevrsno „razračunavanje“ s književnom tradicijom koje će, nakon Donadinija, nastaviti i Šimić, Krleža i Cesarec.

Ubrzo izdaje tri knjige, romane *Sablasti* (1917.) i *Vijavice* (1917.) te zbirku kritika i feljtona *Kamena s ramena* (1917.). Ulderiko Donadini u svojim je djelima često koristio autobiografske elemente. O tome svjedoči i kratka novela *Dunja* (1918.) koja progovara o njegovoj kratkoj ljubavnoj idili s Dorom Žiborski. Osim toga, u romanu *Kroz šibe*, čiji je glavni lik otac koji je propala gospoda i bivši pijanac, progovara i o atmosferi unutar svoga obiteljskoga doma. Branimir Donat piše kako „sukobi s Jurjem Demetrovićem, materijalna neimaština, neuredan život potkapaju njegovo zdravlje- shizofrenija je počela razjedati dušu tog lijepog, visokog i senzibilnog mladog čovjeka“ (Donat, 1984:13). Svoju će tešku životnu sudbinu okončati smrću na način da će si, pri pokušaju brijanja, prerezati vrat. Donadini je prevezen u bolnicu Milosrdnih sestara, a tamo je i umro 10.5.1923. Iz pojedinih autobiografskih činjenica, piše Donat, daje se iščitati „neurotska podloga umjetničkog stvaranja“ (Donat 1984:14). Drugim riječima, u djelima Ulderika Donadinija, više je nego očita podudarnost njegove biografije i unutrašnje motiviranosti njegova djela.

¹Cvetko Milanja, *Ulderiko Donadini i ekspresionizam* (1995:109)

3. POETIKA EKSPRESIONIZMA

Ekspressionizam jest stil koji kao zasebna škola odgaja nekoliko vrlo važnih njemačkih i europskih ličnosti umjetnosti. Iz spomenutoga stila razvijaju se svi kasniji moderni stilovi i pravci. U posebnom izdanju časopisa *Kritika* navodi se kako se „među Slavenima odjek ekspresionizma može primijetiti kod Čeha i Hrvata, ali su oni razvili svoj vlastiti autohtoni ekspresionizam“ (Kritika, 1969:3).

Ovaj je stilski pravac umjetnost čovječanstva koje je okrenuto Prvom svjetskom ratu, nečovječnosti, samoći i otuđenosti te kaosu koji je u svijetu zavladao. „Nastaje ta umjetnost kada čovjek osjeti potpunu osamu i samoću u svijetu, osvijesti se toga i pokušava to izgovoriti – on ispušta krik, taj je krik ekspresionizam“ (Kritika, 1969:3).

Ekspressionizam svoja uporišta traži i u filozofskoj misli, a njegovim se duhovnim ocem smatra Friedrich Nietzsche. On putem figure mahnitoga čovjeka progovara o smrti kršćanskoga Boga za koju su krivi sami ljudi, a pritom misli na idolopoklonstvo. Nietzsche smatra kako su ljudi izmislili Boga u svom strahu pred onima koji su jači od njih. Njegova je filozofija višeznačna, on progovara putem simbola, stil pisanja upečatljiv je i do te mjere jedinstven da je dobio naziv *Ničeovski stil*. „Neodoljiva sugestivnost, patetična emfatičnost, eksplozivnost poput dinamita“ navode se kao neke od odlika njegova stila pisanja. „Ekspressionizam je naučio da se lijepo ima formirati deformacijom tako da bude što strašnije“ (Kritika, 1969:8). Prethodna će rečenica najbolje opisati stvaralaštvo hrvatskoga ekspresionista Ulderika Donadinija koji u svojim djelima koristi elemente groteske i dijabolizma te iskrivljuje percepciju viđenja svojih likova ne bi li prikazao svoje viđenje svijeta u kojemu živi. Ekspresionisti kao glavnu misao vodilju prihvataju upravo Nietzscheove riječi, to jest pitanje koje si postavlja njegov mahniti čovjek: „Ne nadolazi li neprekidno noć i sve veća noć?“ (Kritika, 1969:9)

Kada se govori o ekspresionizmu u drugim umjetnostima, valja dakako spomenuti Cezannea te Muncha i njegov „Krik“, „Tjeskobu“, „Harpie“, „Posljednju uru“ i drugo koji već na prvi pogled odaju elemente demonizma. Ekspresionizam u glazbi razvija se pod palicom Richarda Wagnera, Richarda Straussa i Debussyja.

Nadalje, od traženja Boga, ekspresionizam se preko ratnih katastrofa razvija do mjere osude građanskoga društva.

3.1. Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti

Ako će se široko gledati, ekspresionističko razdoblje može se smjestiti između *Metamorfoze*, pjesme A. Kovačića iz 1878. kao svojevrsne ekspresionističke najave te *Preobraženja* A. B. Šimića iz 1920. koja je zapravo čisti rezultat ekspresionizma. Ekspresionizam je oživotvoren u drugom desetljeću dvadesetog stoljeća, a Ivanišin kao razgraničenje uzima godinu izlaska Kamovljeve zbirke *Psovka* iz 1905. te godinu smrti Ulderika Donadinija, a to je 1923. Nikola Ivanišin u djelu *Fenomen književnog ekspresionizma* navodi kako je najvažniji društveno-politički događaj koji je pridonio rasplamsavanju ekspresionizma bio upravo Prvi svjetski rat. Glavnim predstavnicima hrvatskog ekspresionizma smatraju se Miroslav Krleža, Gustav Krklec, August Cesarec, A. B. Šimić te Ulderiko Donadini.

Šicel u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* piše kako se novi književni naraštaj na hrvatskoj sceni pojavljuje već prvim ratnim zbivanjima. Riječ je o stvarateljima koji u potpunosti mijenjaju shvaćanje literarnog svijeta do toga trenutka. Naime, u djelima tih autora sveprisutna je i apsolutno osjetna slika raspadanja svijeta, pobune prema svemu što, čak i minimalno, ograničuje čovjekovu slobodu življenja. Mladi pisci ovoga razdoblja svojevrsni su buntovnici koji raznorazne opise pejzaža i seoskih sredina zamjenjuju pogledom u sebe samoga, u vlastitu nutrinu, u traženje egzistencijalnog smisla. Njihova su djela bez pokušaja uljepšavanja ispunjena grozom, strahom, očajem, krikom čovjeka koji otkriva užas u vlastitoj nutрини. Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti izrastao je na stranicama kratkovječnih časopisa dvaju najistaknutijih hrvatskih ekspresionista. Riječ je o časopisu *Kokot* kojeg je uređivao Ulderiko Donadini u razdoblju od 1916. do 1918. godine te *Vijavica* (1917.-1919.) i *Juriš* (1919.) Antuna Branka Šimića. Spomenutim autorima pridružio se i Miroslav Krleža objavivši programski članak *Hrvatska književna laž*. Donadinijev *Kokot* izašao je u tek četrnaest brojeva. Prema Donadiniju „život se manifestira u dinamici, a umjetnik koji stvara, živi sa svojim vremenom“ (Šicel, 2007:20). Upravo se iz toga daje naslutiti da piščeva inspiracija dolazi iz trenutka, iz onoga što on kao osoba proživljava sada. Svrha je njegova lista izrazito polemičko-kritička, u njoj piše brojne osvrte i kritike upućene svojim suvremenicima. Šicel navodi kako je Donadinijev *Kokot* bitan, između ostaloga i jer je „pokrenuo niz pitanja i aktualnih književnih problema, uzburkao svojom borbenošću našu umrtvljenu književnost“ (Šicel, 2007:21) i te naćeo pitanje u kojem smjeru razviti te kako uskladiti nacionalne težnje s literaturom, a da oni budu prava umjetnost.

Prestankom rata u čovjeku se budi strah od nepoznate sudbine. Rađa se kaos, kriza morala i društva, čovjek na tragičan način promatra sebe i svoju sudbinu. Njegova je slika svijeta apsolutno uzdrmana i iskrivljena i upravo iz tih razloga proizlaze literarni uradci koji povezani s temama nacionalne težnje i interesa. Stvaratelji toga vremena pokušavaju pronaći odgovor na pitanje kako spasiti vlastito biće od otuđenja u užasu koji ga je zadesio.

Prema Šicelu, ekspresionizam je kao smjer vrlo teško, gotovo nemoguće definirati i okarakterizirati njegove značajke kao što je to u poetici realizma, romantizma i slično. Ekspresionisti su u određenoj suprotnosti sa svijetom u kojemu žive i protive se društvenim konvencijama koje su im nametnute, pa Viktor Žmegač navodi kako „ako je uopće moguće naći obuhvatnu karakteristiku ekspresionističkog pokreta, treba je tražiti u društvenoj funkciji: u opoziciji ekspresionista svih boja i uvjerenja prema suvremenom građanskom svijetu“ (Šicel, 2002:67).

„Mržnja i strah, propast i trijumf smrti, tjeskoba i ekstaza, označavaju ona tipična raspoloženja u kojima se artikulira ekspresionistički doživljaj svijeta kao desakralizacija i progresivna dijabolizacija – noć i smrt ostaju dominantnim značajkama njegove optike.“²

²Danilo Pejović, Sumrak svijeta i traženje novog čovjeka-Ekspresionizam i hrvatska književnost, Kritika, sv.3 Zagreb, 1969.

3.1.1. Društveno-povijesni kontekst ekspresionizma u Hrvatskoj

Stvaranjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca koje je službeno nastalo 1. prosinca 1918., započinje novo i drugačije razdoblje ne samo hrvatske društvene i političke scene, već i književnosti. Kako piše Ante Stamać, u članku *Hrvatska književnost 1918.-1928.*, Hrvatska u tom razdoblju na neki način prekida veze sa srednjoeuropskim zemljama i „biva bačena u suživot s nizom balkanskih naroda i zemalja drugačijih tradicija, političkih nakana i ciljeva“ (Stamać:432).

Ratni vihor koji je trajao od 1914. do 1918. porušio je četiri carstva, austro-ugarsko, njemačko, tursko i rusko, a promjene koje su nastale uvelike su zahvatile i Hrvatsku.

Dolazi do reorganizacije političkog i pravnog sustava, uvjetnog gušenja slobode te uspostavljanja četiriju novih političkih stranaka koje su vladale Kraljevinom. Riječ je o Narodnoj stranci, Hrvatsko-srpskoj koaliciji, Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci te Komunističkoj partiji Jugoslavije koja je zalagala za veći stupanj neovisnosti Hrvatske unutar zajedničke države.

Što se tiče književnog života u to vrijeme, pisci svoje ideje formiraju u svojevrsnu presliku tadašnje zbilje. Doba je to koje je iznjedrilo mnoge bitne hrvatske pisce: Tina Ujevića, Miroslava Krležu, Antuna Branka Šimića, Andrića, Cesareca, Donadinija i druge. Hrvatska se književnost očitovala kroz četiri struje. Prva je bila koncentrirana na potvrdu nacionalnih vrijednosti i u njoj se ističu Ujević i Andrić. Druga oko oslobađajuće snage umjetnosti u osobnom i društvenom životu i oko nje su okupljeni Begović i Šimić. Treća teži novom čovjeku i oko nje su okupljeni Krleža i Cesarec, dok je četvrta struja bila lirski, katolički, domovinski. Iako pod novim utjecajima, hrvatska književnost ostaje pod zapadnoeuropskim okvirima književnosti. Hrvatska se književnost okreće filozofskim strujama, posebice struji francuskog filozofa Bergsona koji je promicao kako je vrijeme moguće spoznavati samo intuitivno, ne razumom, a toj se struji posebice priklonio Tin Ujević. Umjetnost, prema Stamaću, postaje „projekcija najviših čovjekovih mogućnosti“ (Stamać: 436). Razvijaju se u to vrijeme mnogi umjetnički pravci, takozvani „izmi“. Javljaju se futurizam, ekspresionizam i nadrealizam koji teže promjeni dotadašnjih čovjekovih vrijednosti te dadaizam, imaginizam i kubizam koji su usmjereni prema užoj umjetničkoj praksi, a za sve te pravce koristi se zajednički naziv „avangarda“. Najraniji, a ujedno i najplodniji u Hrvatskoj bio je ekspresionizam čije su odrednice vidljive u Krleži, Donadinija te Šimića. Naziv

„ekspresionizam“ dolazi iz činjenice kako bi „umjesto trenutne impresije, „utiska“ svijeta u ljudsku duševnost, umjesto dakle *dojma* umjetničkom praksom trebala ravnati ekspresija „iz-tisak“, iz zamršene ljudske duševnosti, dakle njezin *izraz*“ (Stamać: 437)

4. POETIKA STVARALAŠTVA ULDERIKA DONADINIJA

Kako piše Branimir Donat u djelu *Ulderiko Donadini*, Donadini slovi za prvog prozaika u svojoj generaciji pojavivši se s knjigom *Lude priče*. Riječ je o djelu koje nastaje u doba naukovanja. Donadini se uglavnom zanima za psihološku analizu i dramsku tenziju. Donat piše kako *Lude priče* „Predstavljaju potvrdu kritičko-satiričkog talenta“ (Donat, 1984:19). On ih predstavlja kao prozu koja je prepuna pridjeva, „matoševskih poredaba“, metafora i slično. (Donat, 1984:25). Miroslav Šicel u *Ekspressionističkim elementima u Ludim pričama* navodi kako brojni hrvatski književnici kritiziraju Donadinija i njegove *Lude priče*. Antun Branko Šimić daje mu oštru kritiku nazivajući ga imitatorom Antuna Gustava Matoša te o njima piše: „Lude priče su nekakva lirski proza, što li? Ona lirski proza puna pridjeva, matoševskih netačnih ili suvišnih i tobože efektnih poredaba, metafora i riječi koje često izazivlju jedna drugu sličnošću zvuka“ (Šicel, 2002:66). O Matoševskom utjecju progovara i Donat. Donadini svoje prvo prozno djelo objavljuje u doba kada je hrvatska moderna u odumiranju. Njezina zaokupljenost malom pripovjedačkom formom i estetizantnom stilizacijom te neodređenim smještanjem svojih istraživanja i ambicija između poezije i proze, stiha i naracije u tom je trenutku pokazala svoju jalovost i demodiranost. Stvaralaštvo Ulderika Donadinija svjedoči o tome kako je riječ o piscu koji ne posjeduje koherentnu sliku svijeta, njegova je poetika zvijezda vodilja prema otkrivanju paradoksa ljudskoga postojanja. Može se dakle reći kako je za Donadinija stvarni svijet shvatljiv jedino ako će se vidljivo i nevidljivo, moguće i nemoguće te stvarno i nestvarno gledati kao neodvojivo jedno od drugoga. Nadalje, u njegovim se pričama kao jedan od bitnih elemenata pojavljuje element fantastičnog. Stvarnost je u njegovim djelima pomaknuta u drugi plan, stilizirana je, otkriva se svijet groteske i hiperbole, što Donadinija i čini u potpunosti modernim piscem. Drugo njegovo djelo koje svakako valja spomenuti jest *Đavao gospodina Andrije Petrovića* koje na neki način nagoviješta novu kvalitetu u hrvatskoj književnosti prihvaćajući parboličnost fantastične priče kao jednu od mogućnosti kroz koju oblikuje spomenutu grotesku svijeta. Prisutan je element demonizacije idealiziranog svijeta koji je vidljiv kroz elemente idile građanskoga svijeta koja se javlja samo kao preslika „đavoljega“ posla. Svijet o kojemu piše odraz je zapravo unutrašnjeg stanja pojedinca, a o tome svjedoče i sljedeći retci:

„Pijan od vrućine izgarao je vruć ljetni dan. Stara se ulica savinula, kuće nagnule, stakla u prozorima zapalila se. Sjene iznakažene, razvučene, lome se o zidove...“ (NRDKE, str.7)

Opisujući ljetni pejzaž, lako se daje iščitati kako Donadini progovara o čovjeku kojega život pritišće, iznakažuje, koji se lomi o prepreke na svom životnom putu pokušavajući pronaći smisao svoga rođenja.

Spomenuto djelo posebno je i po tome jer se u njemu po prvi put, kako piše Donat, „dramatski snažno sukobljuju dva bitno divergentna osjećaja kojima je prožet svekoliki Donadinijev prozni rad. To je problem estetskog, hedonističkog čovjeka, koji pred etičkim i transcendentnim stoji bespomoćan i izgubljen. Njegov je davao sumnje i ispaštanja estet koji uživa u okrutnoj salonskoj igri, a ona nije drugo do li ironični ispit savjesti“ (Donat, 1984:63).

Prema svemu navedenom, može se reći kako je Donadini pisac stanja, a ne situacije i intrige.

U kasnijim prozama Donadini „Pokušava dati vlastitu formulu mističnog voluntarizma koji vodi oslobođenju, a najčešće završava u porazu pojedinca pred silama društva“ (Donat, 1984:35).

Njegova se slika stvarnosti pojavljuje tek na granici sa snom, očaran je bizarnim konstrukcijama u središtu kojih nije čovjek koji se rađa i postaje društveno biće, već netko tko je sam i ugrožen već svojim rođenjem. *Lude priče* pa i romani *Sablasi* i *Vijavica* njegovi su pokušaji smještanja čovjekove drame u socijalni prostor.

Što se forme pisanja tiče, valja napomenuti kako je riječ o piscu u kojega se ne mogu točno odrediti granice između novele, pripovijetke i romana, one su isprepletene i nediferencirane. Likovi njegovih djela „Zrcale u sebi bljeskove istinske stvaralačke intuicije u mraku konvencionalnog i standardnog postmatoševskog pisanja“ (Donat 1984:65).

Većina teoretičara i povjesničara književnosti tekstove Ulderika Donadinija smatra prvim ekspresionističkim manifestima u hrvatskoj književnosti, a Cvetko Milanja u tekstu *Ulderiko Donadini i ekspresionizam* piše o njemu kao o „nezaobilaznoj figuri hrvatske ekspresionističke književnosti.“ (Milanja, 1995:106)

Prva ekspresionistička značajka vidljiva u Donadinijevima jest upravo prebacivanje s onog izvanjskoga na unutarnje. Naime, u njegovim tekstovima relevantne teme više nisu pejzaži i priroda, već u prvi plan dolazi psihologija likova. O njegovu stvaralaštvu Milanja piše: „Donadini je vjerojatno, per analogiam, bio najviše, najfascinantnije i, ujedno, najtragičnije sljubljen s idejom novog nad-čovjeka da je povukao žalosne konzekvencije i postao u stanovitu smislu vlastitom žrtvom“ (Milanja 1995:108). U književnim se izvorima

piše kako je Donadini upoznao ekspresionizam čitajući *Der Sturm* te kako je upravo zahvaljući tom djelu nastao ranije spomenuti tekst *Ekspresionizam*. Zanimljiva je činjenica kako je u početku svoga djelovanja Donadini u biti negirao ekspresionizam, da bi mu se priklonio kada je pomnije upoznao njegove značajke. „Donadini preferira titanske ličnosti, genijalne pojedince i suprotstavlja se nivelaciji masovnosti kojoj je inače avangardna politika stremila“ (Milanja 1995:111). Donadinijev je stav nijekanje tradicije te potvrda snažnoga pojedinca. Izražavanje je za njega izrazito stvar subjektivnosti i individualnosti te je umjetnost iznad svega.

Prema Miroslavu Šicelu i *Povijesti hrvatske književnosti*, Donadini odbacuje religije i mitologije jer one za njega nisu dio stvarnoga, opipljivoga života. Za njega je, stoga, umjetnost svojevrsna religija. Donadini smatra kako „isključivo umetnost predstavlja ono sve što čovjek ostavlja za sobom. Spas je, dakle, u umetnosti, jer samo iz umetnika govori harmonija Vječnosti i Svega, jer je on sam Bog, a umetnost njegova religija“ (Šicel, 2007:31). Upravo iz toga razloga Donadini pokušava maknuti ukrase iz književnosti, za njega svrha umjetnosti i literarnih tekstova nije ukrašavanje, u umjetnosti se ne uživa, već je ona svojevrsna „ispovijed duše“ (Šicel, 2007:31). Umjetnik nije tu radi ukrašavanja, već ne bi li samoga sebe dao u djelo, ali pravoga sebe u kojemu će prikazati svoje tamno, pravo stanje svijesti. Iz toga proizlaze demonizirani elementi u Donadinijevu stvaralaštvu. U svom manifestu *Vaskrsenje duše*, Donadini progovara o tome kako čovjek neograničenu individualnu slobodu može ostvariti jedino na način da se odupre svim ustaljenim i nametnutim formama života. Isto je tako i sa umjetnošću. U pisanju, pisca ne trebaju sputavati rime, forme i kojekakvi autoriteti.

Njegovu prozu karakterizira vrisak, kaos, ništavilo te pokret. Život je jedna velika groteska, poput karnevala, a prisutnost autobiografskih elemenata dokazuje kako je i sam Donadini živio u sličnom metežu. Miroslav Šicel također ističe njegovu pripovijetku *Đavao gospodina Petrovića* čiji je glavni lik samozadovoljni građanin koji je u sukobu s vlastitom savješću koja mu se prikazuje u obliku fiktivnoga đavla. Djelo završava samoubojstvom glavnog lika, što je, prema Šicelu, „logični završetak svjesnosti u jednom trenutku vlastite bespomoćnosti pred bitnim pitanjima“ (Šicel, 2007:78). Pitanja na koja glavni lik nema odgovore tiču se istine i vlastitosti koju proživljava, a ona mu ne nudi ništa osim poraza. Upravo zato djelo završava samoubojstvom. Lik Andrije Petrovića svojevrsni je prototip likova koje u daljnjem stvaralaštvu rađa Ulderiko Donadini. Riječ je dakle o psihički nestabilnom čovjeku koji se, boreći se s vragom, zapravo bori sa svojom podvojenom ličnošću. Dakle, u njegove tri veće

pripovijetke, *Sablasti*, *Vijavice* te *Kroz šibe*, pronalazimo slične arhetipove glavnih likova koji se bore s iskrivljenom slikom života te vlastitim psihičkim stanjima. U *Sablastima* je to Serafin Skok, u *Vijavicama* Aurel pl. Šubić, a u djelu *Kroz Šibe* Martin Semić. Ono što je prepoznatljivo u Donadinijevu stilu pisanja jest ispreplitanje sna i jave, realnosti i mašte, a sve se to u likovima javlja kao posljedica društvenog meteža u kojemu su se zatekli. Piše kratkim i isprekidanim rečenicama, a Šicel navodi kako njegova proza „nema značajnije umjetničke estetske vrijednosti jer je miješanjem realističkih i ekspresionističkih postupaka pisac narušio kompaktnost cjeline napisanih pripovijedaka“ (Šicel, 2007:78). Više od samoga stila pisanja istaknuo se upravo prikazivanjem rastrojenosti i crnila dubine čovjekova uma koji nastaju kao rezultat pomaknute psihe.

Branimir Donat u *Hodočasniku u labirintu* o Donadinijevu stilu pisanja govori kao o „intenzitetu neuništive energije da se život neprekidno iskušava provokacijama zla, patnjama, izazivanjem moralnih kataklizmi, a sve zato da bi se i patnja i dobrota suprotstavile goloj ljudskoj egzistenciji. (Donat, 1986:38)

Donat piše kako se Donadini u svojim djelima služio i socijalnim podacima kojima je licima davao imena kako bi što vjernije prikazao povijesno istinite činjenice i društvene probleme doba u kojemu je živio. Naziva ga pjesnikom „apoteoze pada“ što bi značilo kako je Donadini u svojim djelima dosljedno opisivao upravo čovjekov moralni i psihički pad. Naime, prikazujući društveni kontekst svoga vremena, Donadini pokušava čitatelju približiti do koje je mjere društvo dovelo čovjeka koji je psihički rastrojen i zapravo neprisutan na ovome svijetu. „Kao i mnogi drugi pisci katastrofičke vizije svijeta, on pokušava prodrijeti iza zla i dobra i u tom nastojanju putovi njegove imaginacije nisu uvijek jednostavni i avangardistički...“ (Donat, 1986:41) Može se reći kako je Donadini, na neki način, smatrao kako se jedino prikazivanjem zla i negativnosti može uistinu progovoriti o onome što u svojoj suštini književnost jest. Cjelokupan opus Ulderika Donadinija mogao bi se savršeno opisati u riječima Branimira Donata koji ga naziva „piscem tragične vizije života koji pripovijedajući povijest svojih iskustava ispovijeda bol povrijeđena i ponižena čovjeka“ (Donat, 1986:43).

Ne bi li to postigao, Donadini iskušava i samoga sebe i svoj položaj u društvu te odnose s drugima. Za njega je svaki život, bio on i najsretniji, temeljen na boli. Književnost mu je svojevrsna pozornica na koju on, vidljivim tragovima, ispisuje nevidljivu nutrinu pojedinca.

Bol o kojoj piše nije neko trenutno raspoloženje, već ono što pojedinca određuje. Svrha nije pobuđivanje samilosti u čitatelju, već izlazak čovjekova najdublje ja na vidjelo.

Što se tiče same forme i stila Donadinijeva pisanja, povjesničari književnosti slažu se oko činjenice kako su granice između njegovih romana, novela i pripovijetki isprepletene i neodređene. Također, više se cijeni sama ideja Donadinijeva načina pisanja i uvođenja demoniziranih likova, negoli njegov stil sam po sebi. Njegovi su romani „novelističke strukture. Zbivanja se ne odvijaju u dramskoj formi, o njima se izvještava uglavnom kroz sinopsis pripovijedanja, i to ne isključivo neutralnog pripovijedača, nego ponekad i posredstvom opisivača koji nizanjem raznih pojedinosti želi izraziti čuvstva kao korelat predočenih slika, situacija i predmeta“ (Donat, 1986:54). Donat piše i kako se Donadinijevi romani mogu u određenoj dozi poistovjetiti s pisanjem Miroslava Krležje spominjući kako je u radovima Ulderika Donadinija zamjetan „duh“ *Filipa Latinovića*. Roman *Kroz šibe* djelo je u kojemu se, prema Donatu, posebno ističe odvajanje pojedinca od društvene mase koja ga okružuje. Pojedinaac je ovdje svojevrsni izgnanik i patnik koji vrišti pred vratima koje je društvo zalupilo njemu pred nosom. Riječ je o kompleksnom djelu koje se po svojoj složenosti i strukturi može staviti uz bok francuskim romanima ili djelima Dostojevskoga kojega je Donadini u velikoj mjeri uvažavao. Uzori u francuskim romanima vidljivi su putem prikaza društvenoga stanja svijesti i društvene kritike, dok je utjecaj Dostojevskoga vidljiv upravo u zavirivanju u čovjekovu nutrinu te rastrojena psihička stanja. U ovome romanu Donadini „erotizam svojih ličnosti pokušava obrazložiti nepoštivanjem društvenih ugovora, svoje rastrovane živce kao posljedicu neuravnotežena djetinjstva, lirske osjećajnosti i neuslišane ljubavi koja ne pobuđuje čak ni sažaljenje, već samo posprdni smiješak“ (Donat, 1986:57). Martin Semić prototip je lika koji živi život u kojemu ga društvena stvarnost umara. Njegov jad i čemer su ljudi koji ga okružuju jer je opterećen njihovim mislima i djelima te žudi za slobodom vlastitoga uma i tijela. O tome govore i sljedeći retci: „Osjećao je samo čamu i umor. Umoran je bio od ljudi što su se oko njega kretali, umoran od ulica kojima je prolazio. Umoran od razgovora što ih je slušao. Sve toliko puta čuveno, viđeno, doživljeno, gubilo se u sivosti i njemu se činilo kao da u ovom gradu živi sam, u nekom gluhom, praznom prostoru“ (Donat, 1986:58). Iako su ljudi u njegovoj blizini, on ih ne osjeća jer njegov um luta sferama koje su apsolutno udaljene od sfera ostalih ljudi.

S obzirom na dosad istaknute elemente i motive koji su činili Donadinijevu svrhu pisanja, daje se zaključiti kako je on u svojim djelima upravo pokušavao prikazati na koji se način poremećeno društvo te duhovne i moralne vrijednosti manifestiraju u psihi pojedinca te kako u velikoj mjeri određuju tijek njegova života. Čovjek je biće koje je indirektno određeno društvenim konvencijama kojima se, unatoč svim naporima, ne može oduprijeti i zbog kojih postaje psihički rastrojen i budi ono demonsko u samome sebi, pokušavajući sačuvati vlastitu slobodu i izvući živu glavu. Romantičarska ideja pobunjenoga pojedinca o kojemu pišu njegovi prethodnici, u Donadinija je na neki način nadograđena „metaforom društveno popljuvanoga i izopćenoga pojedinca“ (Donat, 1986:68).

4.1. Pjesništvo i dramsko stvaralaštvo

Kada se govori o Donadinijevu pjesničkome opusu, valja reći kako je napisao tek tridesetak pjesama, ali se taj opus svakako ne smije zanemariti s obzirom na činjenicu kako je riječ o prvim ekspresionističkim pjesmama u hrvatskoj književnosti. Valja napomenuti kako je tek pola njegovih pjesama objavljeno za života, druga polovica ostala je u rukopisu. Treba istaknuti i činjenicu kako je tek posljednji dio njegova pjesnička opusa obilježen ekspresionističkim elementima. U tim je stihovima, naravno, opet sve prisutna razbijena slika cjelovitog svijeta, negiranje tradicije te korištenje slobodnoga stiha. Sve se to daje iščitati u sljedećim stihovima:

„Ja se penjem preko ogavnosti života u pakao,

Moj bog sa mnom smilovanja nema

Ljubim

Ja nikoga ne ljubim

Ja drhtim

San gasi moju dušu

Oči žderu moje nerve

Ja sam krik

Ja hoću da u nekoga kriknem (...)“

Riječ je o pjesmi *Bolan san*. Naime, već u prvim stihovima iščitava se kaos pjesnikova života. On je u metežu ratu u kojemu vlada strah pred nepoznatim, za njega bolje ne postoji, već smatra kako će kroz metež života dospjeti u još gore mjesto, pakao. U kaosu rata pokušava pronaći izgubljenoga sebe, njegove su oči vidno opterećene slikom svijeta koji ga okružuje te nemogućnošću promjene. U svijetu tame, meteža, groze i užasa, on je krik koji svojom umjetnošću pokušava dotaknuti drugoga, osvjestiti ga. Umjetnikova je zadaća, stoga, svojim krikom djelovati na čitatelja, potaknuti u njemu želju za zavirivanjem u vlastitu nutrinu. Njegova pjesma *Bolan sam* „pisana u slobodnom stihu, ostaje gotovo poetičkom realizacijom

ekspresionističkih mu ekspozitornih tekstova“ (Milanja 1995:113.) Vidljivi elementi ekspresionizma u pjesmi su korištenje apstraktne metaforike, religijsko-kozmičke inspiracije te „subjekto-centriranosti koju ilustrira gramatička činjenica napadne uporabe osobne zamjenice *ja*“ (Milanja 1995: 117). U pjesmi se daju iščitati unutarnja kaotičnost i nered koji vladaju unutar lirskoga subjekta, sudar apstraktnog i konkretnog te slikovitost. Osim spomenute pjesme, valja istaknuti i *Medvedgradu*, *Domovini* i *Aleluja* koje su pisane u tradiciji hrvatskog pjesništva 19.stoljeća, Jorgovanića, Harambašića te Kranjčevića.

O Donadinijevoj svestranosti u prilog govori i činjenica kako se, osim u poeziji te prozi koja je bila njegov glavni adut, okušao i u dramskim radovima. Zanimljivo je istaknuti njegovu jednočinku *Bezdan* koja je posebna po činjenici kako je izvedena na pozornici zagrebačkog kazališta prije nego što je ijedno Krležino djelo bilo uprizoreno. Nadalje, 1921. objavljuje još dvije drame *Igračka oluje* te *Gogoljeva smrt*, a treća *Strast*, ostaje nedovršena. U *Bezdanu* iznosi sliku društva koje se opija i veseli čitavu noć, ogovara i osuđuje sve ono što je drugačije od njih samih, odvlače sebe i one koji im to dopuste u bezdan bez povratka svodeći si život na apsolutno bezvrijedne stvari. Spomenuti *Bezdan* zapravo je prerađena *Vijavica* prilagođena scenskoj izvedbi. Prikazujući dvoje mladih zaljubljenih protagonista koji završavaju „sablansnim plesom“ smještenih u prostoru malograđanskih salona, Donadini zapravo daje kritiku tadašnjeg društvenog morala. Riječ je o uratku koji je, smatra Branimir Donat u *Hodočasniku u labirintu*, „gotovo do detalja preuzet od Dostojevskog“ (Donat, 1986:63). Spomenutu tvrdnju potkrepljuje motivima prikaza pada obitelji, moralne bijede očeva te Šubićeve neurotične ličnosti koja je, po njemu, slična ličnosti Katarine Ivanovne u djelu *Braća Karamazovi*.

Igračka oluje izrazito je autobiografskog karaktera. Riječ je o djelu u kojemu se glavni lik, Gustav Bojanić pokušava izboriti protiv nemoralna koji vlada u tadašnjem društvu te beskarakternosti okoline. Djelo završava Bojanićevim shvaćanjem kako je nemoguće oduprijeti se zlu koje ga okružuje jer ne može iskorijeniti ljudsku bešćutnost. Njegovi pokušaji završavaju ludilom. Najboljim Donadinijevim dramskim uratkom smatra se *Gogoljeva smrt*. U ovom je djelu zapravo najbolje vidljivo na koji način Donadini miješa elemente sna i jave, zbilje i fantazije. Gogolj je, kao i ostali njegovi glavni likovi, prikazan kao pojedinac koji nije u mogućnosti izaći na kraj s pitanjima egzistencije koja se roje u njegovoj glavi te on postaje sam svoj tragičar. „Donadini je u *Gogoljevoj smrti* nesvjesno prešao na drugu obalu suvremene dramaturgije, na obalu scenske groteske“ (Donat, 1986:64).

Glavni je lik nešto između humorista i vlastitoga tragičara, razapet koncima sudbine koji vode njegov život u smjeru koji je izvan njegove vlastite moći.

Donadinijevi dramski uratci nisu donijeli pretjerano novoga niti su bili reprezentativni primjeri dramskog teksta u ekspresionizmu, ali svakako pokazuju njegovu svestranost u literarnom izražavanju.

4.2. Utopijska slika svijeta u djelima Ulderika Donadinija

Pišući svoja djela, Donadini je najviše motiviran vlastitom egzistencijalnom situacijom i socijalnim statusom i upravo te dvije stavke otvaraju dva vrlo bitna utopijska pitanja, a to su: promišljanje o vlastitoj važnosti te o društvenoj kontroli nad sudbinom pojedinca te mogućnosti njegova otpora. Zaokupljenost vlastitom sudbinom i važnošću u njegovim se djelima manifestira putem ontoloških, metafizičkih i religijskih razmišljanja, dok je u slučaju govora o društvenoj kontroli nad pojedincem primijetno buntovništvo, izražavanje nezadovoljstva te borba protiv tradicije. Avangarda se smatrala novim početkom tako da je svaki pokušaj nasljedovanja bio prezren od samog početka. "Doktrina novoga podrazumijevala je kult neobičnog i nepredvidivog pa je umjetnost zamišljena kao stalno otkrivanje, iznenađenje, šok i nesklad. Ta teatralna strana avangarde služila je kao sredstvo društvenog i estetskog šoka" (Rogić, Musa, 2011:185). Donadini u svojem stvaralaštvu pokušava spojiti umjetnost i zbilju koristeći autobiografske elemente, opirući se tradiciji. „Iako onodobna hrvatska kultura nije bila utopijska, Donadini jest utopijski autor. Njegov je opus u cjelini utopijski, a njegovi ekspozitorni tekstovi mogu se čitati kao jedinstveni utopijski tekst. Kod njega je vrlo izražen tzv. biografski utopizam, razina građanskoga ponašanja, monološka svijest i potreba da se šokira i izazove skandal, što podrazumijeva antitradicionalizam kao metodu samopromocije“ (Rogić, Musa, 2011:187). Donadini u svojim djelima pokušava zagovarati preobrazbu, duhovnu i duševnu. Njegova djela, kao i djela Janka Polića Kamova, navješćuju kako je Bog mrtav i da se umjesto njega javlja umjetnik koji započinje vlastito stvaranje.

5. ROMANI ULDERIKA DONADINIJA

Roman se, prema Krešimiru Nemecu, teško uklapa u osnovne karakteristike koje čine ekspresionistički stil, a to su dinamizam, simbolični lirizam, inteziviranje osjećaja, ekstaza, težnja prema apstrakciji i drugo. Ipak, iako je mnogo zamjetniji u lirici i drami, ekspresionistički duh pronalazi svoje mjesto i u hrvatskoj prozi. U *Povijesti hrvatskog romana od 1900. do 1945.*, Nemeć navodi kako ekspresionizam u hrvatsku prozu unosi „bizarne teme, vizionarnost, apstrakcije, fantazmagorije, sanjarije, egzaltacije, hipertrofiju strasti, povišene tonove i likove ekscentrika“ (Nemeć, 1998:90). Hrvatska ekspresionistička proza prikazuje subjektivna viđenja kao jedinu moguću objektivnu stvarnost. Valja naglasiti i kako se ekspresionistički pravac u Hrvatskoj već od samih svojih početaka razdvaja na dvije struje, to jest dvije oprečne strane djelovanja. Jedna se strana u svom stvaralaštvu usmjerava na realnije teme i društvenu tematiku, dok je druga više koncentrirana na misticizam, fantastiku i lirski dinamizam. Prvoj struji pripadali su Kosor, Krkleć, Cesareć te Donadini, dok su predstavnici druge struje bili Mesner, Kulundžić te Mikac.

Ulderiko Donadini, prema Nemecu je glavni predstavnik proznog ekspresionizma u Hrvatskoj sa svoja tri romana: *Sablasi*, *Vijavice* i *Kroz šibe*. Ipak, Nemeć navodi kako, ukoliko bi se strogo gledalo, njegov prvi roman opsegom stranica pripada više pripovijestima, dok su druga dva na donjoj granici romana. U sva tri romana zamjetan je povijesno-društveni kontekst te određena doza socijalne note i autobiografski elementi. Ono što se može smatrati novošću jest to da Donadini svoju pažnju usmjerava na „abnormalne karaktere, bizarne tipove, ekscentrike, alkoholičare i shizofrenike“ (Nemeć, 1998:91). Prikazuje likove neuravnoteženih ličnosti, podvojenih osobnosti za koje Nemeć piše kako su „mazohisti s jakim nagonom prema samouništenju“ te da su „literarni konstrukti nastali pod utjecajem lektire, Dostojevskog, Gogolja te Nietzschea“ (Nemeć, 1998:92). Posebno se uporište daje iščitati upravo u smjericama Dostojevskog. Naime, u Donadinijevu romanu *Kroz šibe* glavni lik, a to je Martin Semić, dotiče se Dostojevskog i stavlja ga iznad Krista. Osim toga, u Donadinijevu eseju *Zločinstvo i kazna*, on sam piše o tome kako ne poznaje niti jednog drugog pisca, osim Dostojevskog, koji bi se snažnije dotaknuo čovjekove duše. Osim što je glavni predstavnik ekspresionističke proze, Donadinija možemo smatrati i jednim od začetnika literature egzistencijalne problematike. Naime, njegovi romani u središte pitanja stavljaju analizu nesretne svijesti, a prema Nemecu, tematiziraju i takozvane „camusovske situacije: bezrazložni čin, iracionalne i nemotivirane postupke, svijest o besmislu, motiv samoubojstva,

pobuna protiv društvenih stega i slično“ (Nemec, 1998:92). U njegovim je romanima vidljiv prikaz pojedinaca koji su svojevrsni psihijatrijski slučajevi. Kroz njegove likove prikazuju se sukobi svjetla i tame, duše i tijela, zbilje i iluzije. Riječ je o likovima koji u svojoj okolini ne pronalaze nikakva socijalna niti društvena uporišta, osjećaju se napuštenima od svih pa i od samog Boga. Spomenutoj tezi u prilog ide i lik već spomenutoga Martina Semića o kojemu Donadini piše kako „razganja nečiste slike i gleda u Boga kojega osjeća kao neku beskonačnu svetu pustoš u koju se sve njegove misli utapaju i iščezavaju bez traga“. Sve ono što čini predmetni svijet romana demonizirano je, a u samom romanu vlada grč, nemir i napetost te nepovezane i sugestivne rečenice koje se daju iščitati u primjeru:

„Posve ravnodušno otvorio je ladicu. Čudnovato! Ništa mu ne pada na pamet. Konačno, čemu tu poezija?! Još jedan dim je otpuhao. Hvala Bogu da ništa kod toga ne misli! Revolver je prislonio na čelo. No da...! I odapeo je.“³

Nemec navodi kako Donadini nije zapravo uveo posebno novo, već je povezo realističko pripovijedanje s ekspresionističkim stilom te ostvario suprotnost na takav način. Ono što je karakteristično za njega jest to da je zapravo uveo problematiku morbidne individualnosti koja će tek postati glavnom značajkom modernoga romana.

O romanesknom opusu Ulderika Donadinija Branimir Donat piše u časopisu *Forum* 1982. Prema Donatu, do susreta s Dostojevskim, Donadini se u svojim djelima koncentrirala na grotesku, a nakon susreta počinje sve više promišljati o osjećaju tragične sudbine pojedinca. Sama je tekstura njegovih romana konvencionalna, granice između novele, pripovjetke i romana isprepliću se te u tom smislu Donadini ne donosi ništa nova u književno stvaralaštvo. Praktički jedini predmet autorova zanimanja postaje tragični svijet pojedinca koji on usađuje u svoje likove ne bi li prikazao u kojoj se mjeri ta nesretna svijet manifestira u događajima koji ga okružuju. U svijetu fikcije i svijesti pojedinca zapravo leži revolt prema svijetu i društvu. Svojom literaturom te načinom pisanja nastoji iskazati povezanost ljudske duše s ljudskim položajem uporno se boreći protiv društvenih običaja i konvencija. Najveći uzor u tome svakako mu je Dostojevski, ali se u brojnim književnim teorijama kao jedan od mogućih uzora spominje i Nietzsche. O samom pisanju Dostojevskoga, nakon čitanja *Zločina i kazne*, Donadini bilježi: „Kad čitamo Raskolnikova, hoćemo da ubijemo, jer i mi imamo onakvih babetina koje bi gušili; htjeli bismo se uvjeriti sasvim ozbiljno i bez komedijaštva jesmo li i

³Donadini, *Kroz šibe*. Novele, romani, drame, kritike, eseji. Zagreb, 1968.. str.183

mi uš ili ljudi? Jesmo li u stanju da koračamo ili ne? Jesmo li kukavice koje će najednom zadrhtati pred veličinom svoje zamisli, ili imamo pravo, tj. učiniti na što smo se zakleli. Tko zna nije li već koji mladi čovjek počinio zločinstvo čitajući Raskoljnikova?“ (Donat, 992.str.) Ono što na neki način povezuje ova dva autora jest ideja da je smisao pisanja borba za sebe i protiv sebe, što se svakako može povezati s otjelotvorenjem Nietzscheova natčovjeka.

Donadinijev roman *Bauk* prvenstveno se pojavljuje pod imenom *Sablasi*. Riječ je o djelu koje jedva ima pedeset kartica teksta. Glavni lik, Serafin Skok, lik je koji reflektira samog Donadinija jer se u djelu ponovno može naći mnoštvo autobiografskih elemenata. Reflektiraju se tako stvarna autorova iskustva povlačenja po vojnim bolnicama u nadi kako će uspjeti dobiti potvrdu o tome da je duševni bolesnik, što će mu ujedno biti spasonosna karta. U retcima koji slijede lako se daje iščitati na koji se način Donadinijevi likovi prebacuju iz svijeta normalnih u svijet ludila i pomračene svijesti, što je, između ostaloga, jedna od apsolutnih značajki njegova pisanja: „Kad je Serafin Skok ušao u sobu sa svijećom u ruci, sa sviju predmeta probudile su se sjene i zaplesale kao florovi. Svjetlo svijeće, što ju je držao u ruci, osvjetljavao je njegovu glavu, kao da je bila od voska. Na njegovu licu, kroz koje se propila smrtna bljedoća, lebdjelo je nekoliko nemirnih crta i ništa se na njemu nije razabiralo, osim pomodrijelih zgrčenih usnica i dviju crnih obrva, koje kao da su bile povučene ugljenom.“ (Donat, 996. str.)

Bauk ovdje predstavlja metaforu pomućene svijesti. Motiv ludila koji se provlači kroz gotovo sva njegova djela potreban mu je ne bi li u potpunosti prikazao ludilo i problematiku svijeta koja ga okružuje. U *Bauku* jedan od autobiografskih elemenata čini i odnos glavnoga lika, Serafina Skoka s njegovim ocem jer brojni teoretičari književnosti pišu kako se upravo iz toga odnosa daje naslutiti da je riječ o Ulderikovu ocu, Ivanu Donadiniju. Saznaje se tako kako je dio njegove tragične sudbine i borbe sa svijetom određen i maltretiranjima od strane oca: „Svi ljudi što su dolazili k nama u kuću i živjeli u istom mjestu, gdje smo se nekoć nalazili, smatrali su mog oca najljubaznijim čovjekom... Na prstu je imao zlatan prsten, možda s malo prevelikim dijamantom, ali onda je takvo prstenje bilo u modi. Tu kritičku opasku o prstenu nisam kazao zbog toga što se razumijem u modu, nego zato što ga je moj otac uvijek, prije nego što me udario po obrazu, okrenuo na drugu stranu prema dlanu, tako da se događalo da mi je dijamant oderao kožu, okrvavio lice.“ (Donat, 998 str.) Njihov se odnos temelji na sukobu zbog majke, kao što su i mnogi drugi u brojnim književnim djelima, stoga taj odnos teoretičari književnosti povezuju sa Freudovom teorijom o ocubojstvu u kojoj sin prvenstveno oca gleda kao protivnika. U *Bauku*, Serafin Skok svjedokom je preljuba koji čini

njegov otac, a kojemu je svjedočila i njegova majka. Zbog tog svjedočanstva on ponovno dobiva batine. Situacija se razrješava zaključavanjem Serafina Skoka u tamnu, jezivu sobu u kojoj je umor njegov djed i u kojoj se on sukobljuje s vlastitim demonima. Zaključku kako je upravo taj odnos jedan od onih koji kroje tragičnu sudbinu, ne samo fiktivnih likova, već i stvarnih ljudi, ide u prilog Freudova misao: „Ako je otac bio strog, brutalan, svirep, onda Nad-Ja preuzima sva svojstva od njega i u njegovim odnosima prema Ja uspostavlja se ponovno pasivnost, koja je, upravo trebalo da bude potisnuta. Nad-Ja je postalo sadističko, Ja postaje mazohističko, što znači, u osnovi, ženski pasivno. U Ja nastaje velika potreba za samokažnjavanjem, koja se delom izražava kao predavanje subini. Konačno je i sudbina samo jedna kasnija projekcija oca.“ (Donat, 1000.str.)

U *Bauku* dijete predstavlja sredstvo kojim otac muči svoju ženu, njegovu majku, maltretirajući ga. Smrt majke postaje egzistencijalna metafora kojom se nastoji iskazati apsolutna praznina i besmisao svijeta u kojemu više nema one koja daruje život. Zanimljivo je pratiti njegove likove koji su u istoj mjeri otuđeni od svijeta, predani svojoj samoći u kojoj mazohistički uživaju dok im vlastita duša propada. Serafin Skok također je primjer takvoga protagonista. Časnik koji život promatra postrani, držeći se vlastitoga kuta bez želje za uplitanjem u ikakve odnose sa ljudima koji ga okružuju. Predaje se bludnici zbog koje se zadužuje i propada, ali se daje iščitati da pomalo uživa u svoj toj tami koja ga je zavila. Serafin Skok, nakon gubitka na kartama i potpisivanja mjenice bez pokrića pokušava prihvatiti ludilo kao mogućnost jedinoga spasenja. Završava u ludnici: „Što, molim vas, zašto da čovjek vjeruje više javi nego snu. Za mene je oboje jednako „realno“. Tko ste vi, pitam vas, a vi sliježete ramenima...“ (Donat, 1002. str.)

Njegovim ludilom pokušava se otvoriti prozor u jedan potpuno drugi svijet te dati shvaćanje drugog čovjekova kuta gledanja čija je svijet okružena simbolima koje drugi, „normalni“ ne vide i ne razumiju“. U tom svom ludilu, Serafin Skok gubi svoju dušu koja se apsolutno otuđila pred neshvaćanjem, „odletjela je od mene s prozora dok sam sjedio na krevetu i gledao ove ludove oko sebe.“ (Donat, 1003. str.) Na isti je način, „odletjevši“ s trećeg kata, Serafin Skok skončao svoj život.

Nadalje, tek nekoliko mjeseci kasnije pojavljuje se roman *Vijavice*, ponešto drugačijega karaktera. U ponekim se detaljima može prepoznati tematika i problematika Zagreba onoga vremena te ga u tom smislu književni kritičari uspoređuju s Krležom koji je u svojim djelima donosio kritiku Gornjega grada. Tome u prilog govore i sljedeći retci: „ Kuća u kojoj ja

stanujem i ove oko mene, to su ti hrvatski patricijski domovi, kojima se sadašnji vlasnici spašavaju svoje plemićke grofovske titule, a prezadužena imanja dobrim službama kod kraljevske zemaljske vlade, u visokom Saboru, s demokratskim i nacionalnim lozinkama, pijujući istodobno sekt s mađarskom aristokracijom. Kod njih ulaze ta demokratska načela u modu, kao i odijela iz surova platna ili narodno vezivo na haljinama njihovih kćeri ili žena. Sadašnja generacija ponosi se što pozna i naš jezik... To je eto srčika Gornjeg grada. Tu eto, dolje pod nogama, ovaj niz malih potleušica u kojima stanuju radnici, to su ti naše prve žrtve europske civilizacije, bankarstva i kapitalizma, za koje će reći naš duhoviti novinar da daju Zagrebu nijansu velegrada..." (Donat, 1005. str.)

Donadinijeva pripovjedačka simbolizacija obuhvaća tri sloja, a to su: društveni, povijesni i psihološki. U *Vijavicama* do izražaja najviše dolazi upravo društveni kontekst. Osobne traume glavnoga junaka prouzrokovane su upravo odnosima proizašlim iz društvenog konteksta. Donadini na zanimljiv način i u ovom djelu obrađuje motiv Edipovskog kompleksa. Naime, glavni lik osjeća krivnju zbog svog oca koji je njihovu obitelj prije smrti doveo na prosjački štap. On je taj koji, prema njegovoj majci, može obitelj izbaviti iz siromaštva, a njegova je krivica potaknuta time jer u njemu ima previše očeve krvi. U ovom je djelu također prisutan i motiv demonizma koji dolazi do izražaja kada Aurel pl. Šubić razgovara s Ninom te joj progovara o borbi unutar njegove duše: „Shvaćaš li taj ljudi osjećaj sramiti se svoje sreće i uništiti sve ono što bi ti je moglo donijeti? Shvaćaš li što znači u svojoj najdubljoj boli pljunuti u svoje srce? Shvaćaš li ti što znači kraj beskrajno dobrog srca nositi u sebi otrov podlosti, i umirati od njega cijeloga života? Shvaćaš li ti što znači ne moći ni plakati, ni smijati se, i tražiti svoj spas u mraku gdje nema ništa više, i kad ti se sva sreća što ti je život može pružiti, čini ogavnim octom?“ (Donat, 1013. str.)

Lik Aurela Šubića na neki je način pomiren sa svojom patnjom do te mjere da čak osjeća sreću u njoj, kao što je to slučaj i u *Dunji*.

Ipak, njegovim se najambicioznijim pokušajem smatra roman *Kroz šibe*. Riječ je o romanu koji „prvi pruža kodeks društvenih ograničenja, tabua, totema, ekonomske prepreke, magičnu moć novca i ugodnu mogućnost da se pojedinac uvijek nalazi u oporbi spram društva koje osporava ljudsku slobodu.“ (Donat, 1016. str.) Likovi koji se u ovom romanu pojavljuju tragičnih su sudbina. Martin Semić pogiba braneći kapitalistu, njegov otac umire poremećen u bolnici, a majka umire u vlastitoj kući, simbolično, baš onoga jutra kada joj se osramočena

kćer, koja je živjela kao prostitutka, vraća kući. Niti jedan njegov lik nema neku normalnu, konvencionalnu, sretnu sudbinu.

Likovi njegovih djela predstavljaju apsurdnog čovjeka koji je bačen u svijet i u tom svijetu osamljenosti žive na rubu društvenih zbivanja boreći se, uvijek, sami protiv svih.

5.1. Đavao gospodina Andrije Petrovića

Na samom početku djela Donadini daje opis pejzaža koji se, čitajući metaforički, može shvatiti kao opis unutrašnjega stanja ličnosti glavnoga lika: „Pijan od vrućine izgarao je žut ljetni dan. Stara se ulica savinula, kuće nagnule, stakla u prozorima zapalila se. Sjene iznakažene, razvučene, lome se o zidove...“ (Donadini, 1968:7) Motiv savinutih ulica te nagnutih kuća i iznakaženih sjena motiv je društvenoga kaosa u kojemu živi glavni lik, Andrija Petrović. Sjene koje se, takoreći, lome o zidove, duše su koje svakodnevno pokušavaju doprijeti do njega. Putem vanjskoga opisa lika Donadini također pokušava prikazati njegovo unutarnje stanje. Naime, Donadini daje sliku Petrovića kao lika „zaobljenih oblika“, kojega potom igrom riječi baca u debelu zabrinutost oko misli koje ga more i koje mu se roje u glavi. Njegove misli o prošlosti isprepletene su događajima realnosti i snova u kojima on, ponukan pićem, trlja oči i ispred sebe ugleda, moglo bi se reći, svoje vlastito, unutarnje ja. Pred njim se pojavljuje spodoba đavla. Đavao je mlad, naspram Petrovića koji je već u odmaklim godinama. Taj mladi duh nekadašnjega Petrovića progovara mu o danima mladosti koji su za njega bili sretni, o poslu koji je vršio s veseljem te braku koji ga je nekoć činio sretnim. Potom ga podsjeća na trenutak u kojemu je počela njegova nesreća. Trenutak kada je Petrović razotkrio da ga žena vara s njegovim šefom: „Prevareni, jektičavi Ja koprcao se pod silnim šakama smijeha, kao valjuškasti konjušar tužnog, blijedog viteza, i od silnih šaka posinjio je, kao čista srijeda, oslijepio na oba oka, a iz usta i cijelog tijela stala mu je loptati zelena tekućina ljubomore.“ (Donadini, 1968:9) Vrag ga podsjeća na događaje koji su ga slomili i on postaje očajan sa svojim mislima. Počinje se pitati o vlastitoj krivici i smislu svega što ga je zateklo, želio bi pobjeći, ali ga je đavao prikovao za jedno mjesto iz kojega se ne može pomaknuti. Donadini vješto prikazuje unutarnju borbu u Andriji Petroviću i prividni mir koji đavao narušava. Andrija samoga sebe pokušava uvjeriti kako je nevin u svemu što ga je zadesilo, ali ga đavao ismijava. Uskoro počinje njegova igra. Đavao mu nudi izlaz iz „bezizlazne situacije“ pokušavajući ga nagovoriti da dohvati cvijet koji raste u bršljanu koji se spušta niz balkon. U razgovoru koji vode, vidi se kako je đavao puno vještiji i djeluje na Petrovića obrnutom psihologijom: „O! Mislite da ću vas siliti? Kad ne možete, ne možete! Kukavica ste bili i kukavica ćete ostati.“ (Donadini, 1968:11). Svojim crnilom, đavao ga uvjerava kako je smrt zapravo bolja opcija za njegovu dušu jer da on na ovome svijetu ionako nema nikoga kome bi bilo stalo do njegova življenja: „Da i padnete... što nećete, pali biste kao heroj! A što vas inače čeka? Zar vaši prijatelji? Zar vaša žena, mršava i okoštala, prema kojoj

još morate biti ljubezan, grliti je oko njezina ptičeg vrata, gledati njezine kokošje oči i ljubiti njezine tanke suhe usnice? Fuj, fuj! Bar umrite- kao estet!“ (Donadini, 1968:12)

5.2. Dunja

Osim već spomenutih Donadinijevih romana, govoreći o njegovu stvaralaštvu, svakako se ne smije zaobići pripovijest *Dunja* koja je svojevrsni spomenik lirsko-fanatastične priče. Riječ je o pripovijetki koja na poseban način prikazuje čežnju lirskoga subjekta za prošlošću koja je nepovratna. Branimir Donat u zbirci eseja *Hodočasnik u labirintu* piše kako se u djelu iščitava psihičko stanje svijesti, razorna nutrina pojedinca koja je samo posljedica vanjskih čimbenika. U prvom je planu ponovno element patnje koji je zapravo svrhom pojediničeva postojanja. Javlja se i motiv žene, „reminiscencija na jednu konkretnu ženu, na konkretnu ljubav, postaje stvaralački plodna, ali istodobno ta žena ostaje tajanstvena dama, kobna simbolistička neznanka čija ljubav uništava“ (Donat, 1986:60). Njegovo djelo, pak, ne progovara o nekoj određenoj ženi, kao što je to slučaj s Beatrice, Laurom i ostalim damama kojima je pjevano i koje su uzvišavane. Njegovo djelo progovara općenito o ženi njegove mašte, a svakako, smatra Donat, pisanje ovoga djela ima uporište u njegovim razvrgnutim zarukama s Dorom Žiborski. O samoj strukturi ovoga djela Donat piše: „Socijalna drama ovaj put u potpunosti je zamijenjena analizom čovjekove metafizičke drame. U njoj se neprestano izmijenjuje lirska arabeska sa slikama uspomena, meditacija pa čak i doslovnog fotografiranja.“ (Donat, 1986:61)

Novela *Dunja*, kako je rečeno, nastaje kao plod nesretne ljubavi koja je završila otkazivanjem zaruka. Djelo je puno intenzivne osjećajnosti i predstavlja promjenu u piščevu načinu pisanja jer se on u potpunosti emotivno unosi u djelo ubacujući autobiografske elemente. Međutim, kako piše Branimir Donat u djelu *Ulderiko Donadini*, nesretna ga ljubav nije u potpunosti slomila i obludila, već se i ovdje pojavljuje element demonizacije koji se javlja kroz uzgajanje demona osvete. On je revoltiran i vlastita ga nesreća motivira. U ovom djelu pa i drugim njegovim zapisima „Sve se češće naziru opsesije što napastuju pisca: demonizam, paralogično, prožimanje zbilje i snova“ (Donat, 1984:46) .

Već na samom početku djela, Donadini daje prikaz unutrašnjeg stanja glavnoga lika koji je u svojoj nutrini rastrojen, dok se njegova vaanjština pokušava izboriti s društvom u koje je bačen kao među lavove:“Bježao sam onda pred ljudima, osjećajući da je u meni sve mrtvo, obuzet strahom:da će netko zaviriti u ove beživotne oči koje će mu odati da je ovaj sarkastični podsmijeh oko usnica laž, prazna grimasa, otkrit će mu jedan uništen život, u kom – što je najstrašnije, nije bilo ni tračka nade, ni vjere u spasenje.“ (Donadini, 1968:25) Ovi retci savršeno opisuju teoretski naznačene stavke Donadinijeve poetike. U prvom redu patnja koja

je neizbježna i koju lik prima na sebe kao dio njegove osobnosti. Tuga, čemer i jad kao neizbježni dijelovi pojedinčeva života koji razaraju njegovu psihu. Pojedinaac se osjeća tjeskobno i žalosno najviše kada je okružen drugima koji svojim vanjskim postupcima razdiru njegovu nutrinu: "Najstrašnije od svega postala mi je blizina čovjekova. Nepoznate sam ljude još podnosio. Kod njih me nije smetalo kad sam osjećao njihove poglede kako plaze po mom lice... No, bilo je i takvih, kod kojih mi to nije bilo svejedno. Ja sam pokušao, gledajući njihove svijetle oči, da se i moje rasvijetle. Htio sam i ja prasnuti u smijeh. Pokušaji nisu uspijevali. Ja sam kod svog smijeha čuo neko škripanje. Kad htjedoh da radosno gledam, bilo mi je užasno, kao čovjeku koji je netom oslijepio pa napinje svoje oči da progleda. A još k tome: oni sve to vide. Oni se moguće i raduju mojoj nemoći. I ja u nekom djetinjском očaju u takve časove zaželjeh crne očale ili da dlanovima prekrijem svoje mrtve oči pa da se isplačem...." (Donadini, 1968:26)

Pojedinaac je osakaćen djelovanjem društva, njegovu propast čine misli koje mu se u glavi roje i zuje poput poput pčela te ga bodu svojim oštrim žalcima: „Sna nije bilo. Gadne vizije spuštale su se nad moju dušu i gušile sve osjećaje. Sve što je oko mene bilo, ubijalo me je, ne usmrćući.“ (Donadini, 1968:26)

Kritika društva vidljiva je u djelu u kojem progovara o nedovoljnom cijenjenju umjetnosti i slikarstva te kako se dobro prodaju loša djela koja on uopće ne smatra umjetnošću, kao što su, na primjer, aktovi.

Unutrašnjim promišljanjima glavnoga lika vidljivo je kako on smatra da je patnja prigrljeni dio njegova života koji ga prati od samoga rođenja, stoga progovara o lošim obiteljskim odnosima i ocu koji ga nije volio te ga, stoga, nitko nije naučio ljubavi:“ Takav sam stupio u život. Nesposoban da mene tko ljubi ili ja koga drugoga.“ (Donadini, 1968:29)

Jedini normalni odnos u njegovu životu bio je onaj s prijateljem Jakovom, ali ga je, na posljetku, i on razočarao. Kada bi se našao u društvu, nije podnosio razgovore o problemima koji su morili društvenu zajednicu te daje na znanje kako je zbog svih navedenih razloga njegov živčani sustav popustio: “U mojoj se blizini nisu smjeli rješavati socijalni problemi – osobito kako se to kod nas čini – ili raspravljati s ozbiljnim licem i namrštenim čelom o banalnim stvarima. Govornika sam začas ščepao za vrat.“ (Donadini, 1968:31) Motiv đavola prisutan je i ovdje, kao i u *Đavlu gospodina Andrije Petrovića*. Đavao, koji vodi unutarnji monolog s glavnim likom pokušava ga nagovoriti na samoubojstvo i tako proicira stvarne misli lika. Njegov je prijezir prema društvu i više nego očit. Smatra kako je neshvaćen i

inferioran nad njima jer im daje ironiju koju oni ne razumiju. Shvaća kako u svojoj nutrini ima samo patnju s kojom je apsolutno pomiren: „Ja imam svoju bol. A svaka moja bol tone u slast. Moje sve je nad govorom. Neću ja svoje osjećaje da probadam riječima. Ja znam kako se svako zlo pretvara u himnu.“ (Donadini, 1968:36)

Provodeći dane s prijateljem Jakovom, počinje shvaćati kako mu je on potreban u vođenju sitnih razgovora koji su uglavnom monolozi. Spomenuta činjenica na neki način dokazuje kako je on, unatoč opiranju socijalnim kontaktima, ipak socijalno biće koje, na neki način treba drugo biće, ne bi li se ispunio: „Sad sam istom otkrio kako mi je potreban ovaj nitkov. On je bez protuslovlja primao u sebe cijeloga mene. Moje ekstaze, moje čame, sve je upijao u se kao spužva. On mi je bio potreban u mom monologu. Potreban! Ja dakle ovisim o njemu.“ (Donadini, 1968:36)

U jednom od razgovora izgovara i rečenicu koja, moglo bi se reći, daje konačan stav o društvu u kojemu se nalazi i načelima na kojima ono počiva: “ Tko ima, neka živi, tko nema, neka bude dobar i krotak.“ (Donadini, 1968:41)

Grcajući u siromaštvu, pružila mu se prilika za izložbu na kojoj je jedna bogata gospođa kupila njegove slike i tako se on preko noći obogatio, o čemu također progovara s podsmijehom, kritizirajući.

Mori ga potraga za ženom u koju će se zaljubiti. Nije je do sada upoznao, ali ju je zamislio:“ U svakoj ženi vidim nešto od nje, ali ne nju cijelu. A ona mi treba. Da se razlije kao kapljica parfema po mojoj čitavoj kući i da njoj miriši svaka sitnica.“ (Donadini, 1968:48)

Prepoznaje je u trenutku kada mu dolazi na vrata: „Ja ju već odavna vidjeh i poznavah. Eto, takva sada preda mnom stoji. Za njom sam išao kadgod su me moje nejasne slutnje nekamo vodile i kadgod htjedo da vrisnem od neke bezumne radosti. Ona je zaustavljala moju ruku kadgod je digla oružje da me uništi. Nju sam dozivao kadgod sam s djetinjskom naivnošću čekao na milost sotoninu. Ona je na moje ukočeno od bola lice tjerala mali osmijeh.“ (Donadini, 1968:50)

Dunja je za njega bila netko tko je istovjetan njemu, tko svijet promatra istim tragičnim očima i tko je već osjetio bol življenja: „Ja sam oko njezinih usnica opazio isti otrovni podsmijeh kao i kod moje „sotone“ i kod sebe samoga. Isti onaj podsmijeh kod svih ljudi kojima su neki veliki požari spržili sve koprene kroz koje ostali ljudi gledaju u život. Mi smo ga gledali

neposredno. Moguće da sam se kod Dunje varao. I bilo je tek valjda projiciranja vlastite duše. Tko zna...?“ (Donadini, 1968:54)

Donadini na izniman način prikazuje na koji se način manifestiraju misli glavnoga lika. Čitavo je djelo zapravo izricanje njegovih misli, borba demona u njegovoj glavi koji se bore za prevlast. On u svemu vidi zlo, negativu. Čak i u svom prijatelju Jakovu, koji je jedini bio kraj njega. Vidi ga kao nešto loše jer mu se u glavi roje misli koje ga takvim prikazuju.

Na kraju djela saznaje se kako su i Dunja i Jakov zapravo bili samo projekcija njegove glave. U svojoj samoći i svojoj boli, on kao čovjek, kao društveno biće, trebao je nekoga koga će voljeti i kome će se na neki način posvetiti: „I moje slikarstvo, i Jakov kao moj prijatelj, i moj đavao, koga sam ja sebi iskonstruirao, bili su, poput Dunje, samo fantazmagorija. Nisu li ta bića, koja raskidaju moju dušu dok je napokon nisu i uništila, nešto apsolutno, nešto što nigdje ne postoji? Ja sam ljubio, ali ne njih, nego jer sam ljubiti morao. Koga? To je svejedno. Ja sam volio Dunju i Jakova, ali zar su to osobe koje su ijedan čas bile dostojne moje ljubavi? I meni je u ovom času jasno da je sve oko mene laž. Pustoš je oko mene. U meni. Siva i gola kao ovi zidovi. A što ja još čekam?“ (Donadini, 1968:66)

6. ZAKLJUČAK

Tema je ovoga završnoga rada bila prikazati na koji se način u razdoblju ekspresionizma oblikovala proza Ulderika Donadinija. Donadini slovi za jednoga od začetnika ekspresionizma u hrvatskoj književnosti. Razdoblje nakon Prvog svjetskog rata razdoblje je promjena kako u društvenom, tako i u književnom poretku. Književnost okreće leđa tradiciji i umjetnosti koja prikazuje određene tematike radi njih samih. U prvi plan dolazi nutrina pojedinca i njegova borba za opstanak u društvu u kojem se zatekao. Proučavajući život i djelo Ulderika Donadinija, u radu je istaknuto na koji je način oblikovao svoja književna uvjerenja te kako je u svoja djela ukomponirao autobiografske elemente. U prvom, teorijskom dijelu radu donose se teorijske postavke nastanka i poetike razdoblja u kojemu je Donadini stvarao te društveno-političke prilike toga razdoblja. Donadini, koji je često nazivan i *pjesnikom revolta*, u svojim djelima donosi sliku pobunjenoga pojedinca koji se, pokušavajući opstati u društvu u kojemu se nikako ne može pronaći, vodi borbe s vlastitim demonima. Prikazuju se unutarnja stanja pojedinca te njegova psihička rastrojenost zbog nemogućnosti opstanka koja najčešće završava tragično. Tragičnost zapravo predstavlja određeni mir i spokoj jer za Donadinija patnja nije nešto loše. Za njega je bol najveći mogući doseg pojedinca. Osim prepoznatljivoga motiva patnje, u njegovim se djelima ističe i motiv đavla kao unutarnji glas pojedinca, njegova savjest. Zbog ovoga motiva Donadini često slovi za prvog *sotonista* u hrvatskoj književnosti. Posljednji je dio rada posvećen oblikovanju proze Ulderika Donadinija. U tome se dijelu progovara o dva najpoznatija romana/ novele, *Dunja* i *Đavao gospodina Andrije Petrovića*. Osim kratkog upoznavanja sa tematikom djela, u ovom se dijelu rada potkrijepljuju i gore navedene teorijske postavke vezane uz stil pisanja Ulderika Donadinija i ekspresionizma općenito. Donadini se u književnosti ekspresionizma nije istaknuo velikim brojem djela, ali je zasigurno unio jedan novi aspekt gledanja na književnost i oblikovanja lirskoga Ja u književnome djelu.

7. LITERATURA

1. Donat, Branimir. 1986. *Hodočasnik u labirintu. [dvanaest eseja o hrvatskoj književnosti i književnicima]* Zagreb: „August Cesarec“
2. Donat, Branimir. *Prakseologija hrvatske književnosti*. Zaprešić. Fraktura. 2011 2: Modernost i modernizam. 2012.
3. Donat, Branimir. 1984. *Ulderiko Donadini*. Zagreb. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta
4. *Ekspresionizam i hrvatska književnost*. 1969. posebno izdanje časopisa *Kritika*. svezak 3. Zagreb
5. Franić, Ante. 1972. *Ulderiko Donadini: (1984-1923)*. Zagreb [s.n.]
6. Ivanišin, Nikola. 1990. *Fenomen književnog ekspresionizma: (o hrvatskom književnom ekspresionizmu)*/Nikola Ivanišin. Zagreb. Školska knjiga
7. Nemeć, Krešimir. 1998. *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945*. Zagreb. Znanje
8. Šicel, Miroslav. 2007. *Povijest hrvatske književnosti 19. stoljeća*. Zagreb. Naklada Ljevak
9. Špoljar, Krsto. 2009. *Mirno i nespokojno: eseji i kritike*. Zagreb. Ex Libris
10. *Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti: zbornik radova I. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem: (Zagreb, 30.XI. 1.XII. 2001.)* / glavni urednik Cvetko Milanja; prijevod sažetaka Vesna Racković. Zagreb. Altagama. 2002.

Članci

1. Milanja, Cvetko. *Ulderiko Donadini i ekspresionizam:ekspozitorni tekstovi i pjesnički diskurs*// Republika. 51. 1995. (3/4). str.105.-119.
2. Rogić Musa, Tea. „*Utopijska slika svijeta u manifestima Ulderika Donadinija*“. Croatica. vol 5. [35]. br. 5. [55]. 2011. str. 183.-201.
3. *Romani Ulderika Donadinija*// Forum. Knjiga XLIII. broj 4/6. 1982. godište XI. str. 986.-1020.
4. Stamać, Ante. *Hrvatska književnost 1918.-1928: (raspad velikih europskih sustava i oblikovanje novih misaonih i umjetničkih smjerova)* /Ante Stamać // Croatica: prinosi proučavanju hrvatske književnosti 26. str. 431.-440.